

4P
3-42

1698

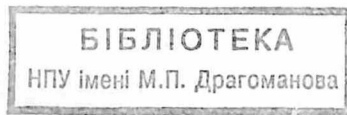
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ЗВЕРЄВА Олена Станіславівна

УДК 801.561.2

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ
КОНСТРУКЦІЙ В СУЧАСНОМУ РОСІЙСЬКОМУ
ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ
(у порівнянні з українським)

10.02.02 - російська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ-1998

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100310201

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі методики і практики викладання слов'янських мов Київського державного лінгвістичного університету Міністерства освіти України.

- Науковий керівник - кандидат філологічних наук, доцент
ГОНЧАРОВА Наталія Миколаївна,
Київський державний лінгвістичний
університет, доцент кафедри методики і
практики викладання слов'янських мов.
- Офіційні опоненти: - доктор філологічних наук, професор
ІВАНОВА Людмила Петрівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, професор
кафедрі російської мови;
- кандидат філологічних наук, доцент
КОНОВАЛОВА Тетяна Іванівна, Київський
інститут (Слов'янський університет),
доцент кафедри слов'янської філології.
- Провідна установа: - Ніжинський державний педагогічний
інститут Міністерства освіти України,
кафедра російської мови.

Захист відбудеться „ 20 “ 7 1997р. о _____ на
засіданні спеціалізованої вченої ради К 01.33.04 в Національному
педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова (252030, м. Київ-30,
вул.Пирогова, 9)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного
педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Автореферат розіслано „ _____ “ _____ 1997р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Вишнева

Вишнева Г.П.

Сучасна лінгвістика приділяє особливу увагу вивченню усного мовлення, оскільки останнім часом спостерігається широке проникнення його елементів в усі функціональні стилі, у тому числі і в мову поезії. До таких елементів і належить парцеляція.

Актуальність роботи. У сучасній російській та українській мовах поширеним став прийом мовленнєвої виразності, позначуваний терміном "парцеляція". Однак у підході до опису явища парцеляції в сучасній російській, а особливо українській мові, існує багато суперечливих і неоднозначно вирішуваних питань (В.Л.Білошапкова, Ю.В.Ванников, А.А.Виноградов, О.П.Сковородников, В.Л.Рінберг, та ін.). Слід відзначити, що на матеріалі української мови явище парцеляції майже не розглядалось, крім роботи С.М. Марича та деяких інших. В російському та українському мовознавстві до цього часу немає єдиної загальноприйнятої дефініції парцеляції, не створена уніфікована класифікація парцельованих конструкцій, недостатньо вивчена їх структура, особливо в поетичному мовленні. Невирішеним залишається питання про стильову прикріпленість парцеляції, про структурний зв'язок парцельованого компонента з базовою фразою. Продовжує бути актуальним вивчення специфіки використання парцеляцій та їх функцій. Існує також необхідність в аналізі семантичних і граматичних характеристик парцеляції, причин її існування, особливостей функціонування парцельованих структур в російському та українському поетичному мовленні.

Таким чином, парцеляція як структурно-сміслова мовна категорія вимагає подальшого вивчення, чим і зумовлена актуальність обраної теми.

Метою дослідження є аналіз структурно-граматичних особливостей парцельованих конструкцій в російському поетичному мовленні (у зіставленні з українським), опис взаємовідносин парцелята з базовим реченням, виділення і класифікація функцій парцельованих структур в сучасних російських та українських поетичних текстах, вияв їх типологічних властивостей.

Завдання дослідження:

- уточнити обсяг поняття "парцеляція", відмежувати його від інших синтаксичних одиниць подібного типу, викласти своє розуміння термінів "парцеляція" та "приєднання";
- охарактеризувати структурно-синтаксичні типи парцельованих структур залежно від наявності чи відсутності опорного і головного слова у складі базового речення;
- проаналізувати характер смислових та граматичних відношень між частинами парцельованих структур;
- встановити функціонально-стилістичні можливості парцельованих конструкцій в російському художньому мовленні (у зіставленні з українським);
- дослідити і описати функції парцельованих конструкцій в сучасних російських та українських поетичних текстах.

Матеріалом для дослідження послужили тексти поетичних творів російських і українських авторів ХХ століття (Е.Асадов, Г.Ахматова, М.Бажан, Д.Білоус, Й.Бродський, Є.Вінокуров, А.Вознесенський, П.Воронько, А.Дементьєв, І.Драч, Ю.Друніна, Є.Євтушенко, А.Жигулін, Л.Забашта, В.Коротич, Л.Костенко, М.Львов, Б.Пастернак, Р.Рождественський, М.Рильський, М.Рубцов, І.Северянин, В.Симоненко, В.Соколов, В.Стус, Л.Татьяничева, М.Цветаєва), в яких активно використовуються парцеляти. Методом суцільної виборки з них було вилучено 3 тисячі відповідних одиниць.

Методологічною основою пропонованої роботи служували праці, в яких узагальнено досвід мовознавчої науки по осмисленню аналізованих мовних явищ. До числа таких робіт належать дослідження російської лінгвістичної школи (В.В. Виноградова, Л.В. Щерби, Н.С. Пospelова, Ю.В. Ванникова, О.П.Сковородникова та ін.), української лінгвістичної школи (І.К. Білодіда, І.Р. Вихованця, М.А. Жовтобрюха та ін.), французької лінгвістичної школи (Л. Тенйера).

Методи дослідження. Як основний був застосований описово-аналітичний метод. В ряді випадків використовувались функціональний і структурно-семантичний методи, які дозволили детально розібратись у співвідношенні поверхневої та глибинної структури висловлювання з парцелятом, в особливостях функціонування парцелятів в російському та українському поетичному мовленні.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні парцеляції з власне синтаксичних і функціонально-стилістичних позицій на матеріалі російської поезії (у зіставленні з українською). Новим можна вважати розгляд структурно-синтаксичних типів парцельованих структур залежно від наявності чи відсутності опорного і головного слова у складі базового речення, вияв однотипності/неоднотипності опорного слова і парцеляту, опис різних форм зв'язку між ними. Новизна цього дослідження полягає також у визначенні типів функцій парцелятів: повідомлення різного роду інформації (смыслоутворююча); логічна, прагма-комунікативна, емотивна, ритмомелодична, стилістична та їх аналізі, відзначенні випадків синкретизму функцій, характерних для російського та українського поетичного мовлення та їх аналізі, встановленні схожості і відмінності використання парцелятів в аналізованих російських та українських поетичних текстах.

Теоретична цінність дисертаційної роботи полягає в тому, що парцеляція в художніх російських поетичних текстах представлена нами як цілісна система. В процесі аналізу описана поверхнева структура базового речення і парцеляту, відображені способи вираження їх глибинної структури (тобто смислової і прагма-естетичної значимості розчленування висловлювання). Запропонована модель може бути використана для аналізу текстів і інших функціональних стилів, наприклад, публіцистичного. Одержані дані дозволять розширити наукове уявлення про ресурси

динамічного, експресивного синтаксису в межах різних функціональних стилів російської та української мов.

Практичне значення роботи полягає в можливості застосування результатів дослідження при читанні курсів синтаксису і стилістики сучасних російської та української мов, при вивченні теорії тексту і дослідженні мовної майстерності окремих авторів.

Матеріали цього дисертаційного дослідження можуть бути використані як основа для ряду спецкурсів і спецсеминарів, а також при проведенні факультативів з сучасної російської та української мови.

Результати дисертації можна застосувати і в процесі навчання студентів-іноземців російській та українській мовам. Парцеляція створює широкі можливості варіативного вживання однієї й тієї ж синтаксичної структури, тому досвід вивчення парцеляції може практично використовуватись під час роботи над перекладами на інші мови, оскільки в процесі перекладу допускається синтаксичне варіювання тексту (в тому числі й його сегментація).

Положення, які виносяться на захист:

1. З метою уточнення поняття „парцеляція“ проводиться розмежування понять „парцеляція“ і „приєднання“.

Приєднання розглядається як один із способів зв'язку інтонаційно відокремленого члена у складі простого чи складного речення або як зв'язок двох речень з додатковою інформацією другого речення. Приєднання в цьому розумінні являє собою самостійний вид зв'язку, поряд із сурядністю, підрядністю, безсполучниковістю. Приєднання, як сурядність і підрядність, характеризується власною системою засобів диференційованого зв'язку (та і, і то, так і, та, і...), може також оформлюватися безсполучниково.

Парцеляція - це явище динамічного (експресивного) синтаксису, яке виражається в структурно-семантичному та інтонаційному виленуванні однієї або кількох синтагм (чи речень), що обов'язково виносяться за межі речення (на відміну від приєднання) і розташовуються в постпозиції стосовно базового речення (бази). Базове речення в поєднанні з парцелятом в роботі визначається терміном "висловлювання", у відповідності з трактуванням цього терміна представниками Празької лінгвістичної школи.

2. Парцеляти можуть приєднуватися до базового речення за допомогою скріплювачів (сполучників, сполучних слів, сполучних груп), які формують сурядні, підрядні, приєднувальні, пояснювальні відношення. Поєднання парцелята і базового речення може здійснюватися безсполучниково.

Парцеляти пов'язані з базовим реченням в єдине смислове ціле і розширюють, "прирошують" (іноді змінюють) його смисл. Смисл цілісного висловлювання, що

складається із базового речення і парцелята, значно ширший, ніж сума слів, які входять до його складу. Отже, розвиток нових форм зовнішнього синтаксису створює додаткові можливості вираження ряду відношень глибинного синтаксису (референційних, семантичних, логічних, комунікативних).

3. Структурно і граматично парцеляти зв'язані з базовим реченням не лише за допомогою названих вище скріплювачів, але і способом введення однотипних/неоднотипних юнкційних членів бази і парцелята.

4. Структура висловлювання з парцелятом обумовлена наявністю/відсутністю в базовому реченні опорного слова, особливо значимого для парцелятів - головних членів речення. Парцеляти - другорядні члени речення - зв'язані з базовим реченням подвійним зв'язком: 1) з опорним, тобто юнкційним словом бази і з головним словом, від якого вони залежні (зв'язком узгодження, керування чи прилягання). Стосовно опорного слова парцеляти можуть розміщуватись контактено чи дистантно і пов'язуватись з ним диференційованим (сполучниковим) чи недиференційованим (безсполучниковим) зв'язком.

5. Поетичні тексти характеризуються частим вживанням парцельованих конструкцій. Цей прийом індивідуалізує авторську систему, зв'язаний з певним історичним періодом: кінець XIX - XX ст., особливий сплеск застосування цього прийому висловлювання відзначений нами в 60-і роки XX ст.

6. У поетичному тексті парцеляти, як і будь-які інші мовні знаки, виконують основні семіотичні функції: а) синтаксичні функції, тобто є необхідними членами висловлювання, виражаючи певні логічні і граматичні відношення між знаками одного рівня (тотожності, гіпонімії, диз'юнкції і под.), б) семантичні функції, які виражені відношенням знаків (в нашому випадку, парцелятів і їх опорних слів) з об'єктами дійсності, в) прагматичні функції, тобто відношення знаків (парцелятів) до їх користувачів: тому, хто говорить та інтерпретатору тексту (читача) в умовах різних комунікативних ситуацій: повідомлення, спілкування, апеляції, побудження, інтимізації і т. п.

7. В російських та українських поетичних текстах поверхнева синтаксична структура висловлювання з парцелятом має багато спільного. Відмінності спостерігаються на морфологічному рівні і на рівні смислу. Вони простежуються при аналізі окремих функцій.

Апробація роботи. Основні положення й результати дослідження повідомлялись у виступах на наукових конференціях, зокрема: на Міжнародних славістичних читаннях, присвячених пам'яті Л.А.Булаховського (Київ, 1995, 1997), на науковій конференції „Актуальні питання мовознавства у світлі праць О.О.Шахматова (Київ, 1994). Дисертація обговорювалася на засіданні кафедри методики і практики викладання слов'янських

мов Київського державного лінгвістичного університету. З досліджуваної теми опубліковано три статті і тези.

Структура дослідження. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та списку мовного матеріалу.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтована актуальність обраної теми дисертації, описаний предмет дослідження, сформульовані мета і завдання, розкрита наукова новизна, методологічна основа, викладено теоретичне і практичне значення роботи.

У першому розділі - "Структурно-синтаксичні типи парцельованих конструкцій в російських поетичних текстах" - визначаються синтаксична сутність парцеляції, характерні ознаки парцельованих конструкцій, розглядаються структурно-синтаксичні типи парцельованих структур, засоби зв'язку парцелята з базовим реченням, когезія, її оформлення, проаналізована структура парцельованих частин простого і складного речення.

Для нашого дослідження найбільш суттєвими є теоретичні погляди на природу парцеляції Ю.В. Ванникова, В.А. Білошапкової, Є.А. Іванчикової, Г.Н.Рібакової, О.П.Сковородникова та ін., які в цих мовленнєвих явищах бачать результат структурно-семантичного та інтонаційного роз'єднання, розщеплення, розчленування речення.

Передача висловлювання способом парцеляції призводить до утворення парцельованих конструкцій, які складаються із "базової структури" (бази) і "парцеляту" (Іванчикова Є.А., Рінберг В.Л.). Базова структура (база) найчастіше є автосемантичним і вербоцентричним реченням (двоскладовим чи односкладовим, простим чи складним), яке містить предикативне ядро (N1+Vf), звідки йдуть основні зв'язки з парцелятом, який знаходиться в постпозиції по відношенню до бази. Парцелят являє собою синсемантичне явище, оскільки як у смислового, так і у структурно-граматичному плані він зв'язаний з основним реченням і не є самодостатнім. Логіко-граматичні стосунки між базою і парцелятом різноманітні: паратактичні (складносурядні) чи гіпотактичні (складнопідрядні), а також приєднувальні чи пояснювальні. Коло сполучників не обмежене. Поєднання парцелята і базового речення може здійснюватись і безсполучниково. Парцеляти сприяють вираженню підтекстової інформації, тобто несуть на собі семантичне навантаження. Парцелятів може бути два і більше: Ты да я, да вечер поздний. Берег моря. Я и ты (М. Дудин). Може бути парцельованим будь-який головний і другорядний член речення: Снег, не липни к волосам. Час придет. Я постарею. Сам (Р. Рождественский). 2. Свідком будь. Питливим свідком (В. Стус). Парцелюватись можуть одне чи декілька підрядних речень, які також називаємо "парцелятами": Тяжело, потому что нами занялись и мороз и вьюга. Потому что земля

как камень. Потому что хороним друга (Ю.Воронов). Така сегментація простого чи складного речення пов'язана з тим, що парцеляція є прийомом експресивного (динамічного) синтаксису писемної літературної мови, "суть якого полягає в розчленуванні синтаксично зв'язаного тексту на інтонаційно відокремлені відрізки, відділенні знаком крапки" (Є.А. Іванчикова). При цьому синтаксично залежна частина набуває функціонально-комунікативної незалежності, а між основною частиною і парцельованою існують ті ж структурно-семантичні відношення, що і в нерозчленованій конструкції. Завдяки парцеляції створюється додаткова - крім звичайних синтаксичних засобів - можливість значного і в той же час "легкого", не громіздкого поширення членів речення чи окремих речень з метою створення додаткових "сміслових вузлів".

Вивчення зв'язків між базовим реченням і парцелятом дозволяє констатувати насамперед те, що здатністю бути винесеним за межі речення (сигналами якого на письмі є ознаки кінця) наділений будь-який його член. Виходячи з цього, у роботі розглядаємо особливості семантико-синтаксичних зв'язків і відношень, що встановлюються між базовою частиною (реченням - базою) і парцелятом у російському та українському поетичному мовленні. Найбільш структурно і семантично самостійною виступає звичайно парцельована конструкція з предикативною основою (ядром).

Для опису структурно-синтаксичних типів парцелятів, зв'язаних з базовим реченням, в роботі упрощуються декілька понять: „опорне слово“, „головне слово“, „однотипність/неоднотипність“.

Опорним словом бази називаємо будь-який член речення, що провокує появу парцелята, який доповнює граматичну, семантичну неповноту опорного слова або розвиває тему чи рему бази. Опорне слово входить до складу ядра базового речення, може бути також будь-яким другорядним членом речення: Как хороши, как свежи были розы В моем саду. Как взор прельщали мой! (Мятлев). Парцелят „Как взор прельщали мой“ являє собою предикативну (рематичну) групу в ряді однорідних присудків („хороши“, „свежи“), що характеризує тему „рози“ і містить у собі результат - наслідок реми, наче відповідаючи на питання: Так що ж? В цьому випадку синсемантичність виявляється властивою опорним предикатам бази: хороши, свежи, а автосемантичність - парцеляту. 2) Ми - гості бджіл. Посидим на бенкетах, у кріслах пнів, на покуті проваль, - Попович Жень, Мефістофіль в кедах, і мавки в шортах. І моя печаль (Л.Костенко).

Наявність/відсутність в базі опорного слова має особливе значення для парцелятів - головних членів речення. Парцеляти - другорядні члени речення - з'єднані з базовим реченням подвійним зв'язком: 1) з **опорним**, тобто юнкційним словом бази та з **головним**, від якого вони залежні (зв'язком узгодження, керування або прилягання).

В аналізованих поетичних текстах базова структура частіше всього має опорне слово. Відзначені лише окремі випадки його відсутності.

Парцелят (їх може бути декілька), розвиваючи тему чи рему (будь-який член речення), в ролі опорного слова бази може мати квантор. Термін "квантор", який уточнює кількісну оцінку об'єктів висловлювання, вживаємо услід за В.Г.Гаком. Найчастіше опорним словом-квантором виступає займенник, в російській мові "все", в українській - "все": **Все** так весело, бодро, здорово! Море, лес, и ветров веера! (И.Северянин). **Все** зарябіло, як газетні шпальти. Бетон, гудрон і пляжна пектораль (Л.Костенко). Зустрічаємо випадки, коли в ролі опорного слова бази разом з гіперонімом використовуються іменники з гіпонімічним значенням: 1) А за окошком **родина**: подъемный кран да глина. Да желтая болотина, да красная рябина (А. Жигулин). 2) Не схаменешся - **півжиття** позаду. І день, І ніч, і тисячі ночей (Л.Костенко).

Грамматичне вираження ядра парцелята встановлює характер його співвідношення і зв'язку з опорним словом ядра бази. Виходячи з цього, в дисертації виділені **однотипність і неоднотипність** співвідношення ядерних слів. При визначенні **однотипності** враховується не тільки ідентичність граматичної форми опорного слова і ядра парцелята, виконувані ними синтаксичні функції, але і лексико-семантичні особливості обумовлюючого і обумовленого слова, винесеного за межі речення (парцелята), відзначена синонімічність, уточнюючий характер парцелята, випадки квантифікації тощо. Однотипність предиката і парцелята може проявлятися у співпаданні форм особи, числа, часу дієслова присудка з відповідними формами парцеляту: Я живу в Каширском лесничестве. Рыб слежу. Либо снасть чиню (А.Вознесенский). Різноморфність опорного слова бази і парцелята, а також наявність антонімії (чи диз'юнкції) розглядається як **неоднотипність**: 1) У нас свое. Свои крутые штрафы (Р.Рождественский). У наведеному прикладі присвійний займенник виступає підметом в базовому реченні, а в парцеляті - референтним вузлі - стає другорядним членом речення, змінюючи граматичну форму (числа) і синтаксичну функцію. 2) Женусь на жертвовник. Женусь крізь ожину. Крізь царські ворота. Крізь кібермашину (І. Драч). У даному тексті опорне слово - обставина місця і парцеляті - граматично тотожні, але поширювач робить їх текстуальними антонімами, тому це явище розглядаємо як неоднотипність.

Неоднотипні парцеляти приєднуються до базового речення підрядним зв'язком. Їх специфічність іноді може пояснюватися тим, що вони пов'язані з різними опорними словами бази: Мы грустной тешились химерой, Что все вернется к декабрю. Чиновники и офицеры... Ропща на трон... Служа царю (В.Соколов). Наведений приклад демонструє неоднотипність паралельного оформлення парцелятів, співвіднесених як з опорним словом - підметом - antecedentом, який знаходиться в підрядній частині основного висловлювання, так і з опорним словом-присудком. На однотипність/неоднотипність співвідношення опорного слова бази і парцелята може впливати (чи не впливати) наявність поширювачів та інтенсифікаторів у складі парцелята. Відзначимо, що лише

саме головне слово у складі бази не дозволяє встановити однотипність/неоднотипність парцелята.

В дисертаційній роботі розглянутий порядок розміщення парцелятів стосовно базового речення. В поетичних текстах парцельована частина висловлювання може бути **контактно** чи **дистантно** розміщена за словами базової структури, з якими вона пов'язана синтаксично. Дистантна позиція парцелятів стосовно бази не порушує семантичних зв'язків, сприяючи актуалізації, важливого компонента речення. Дистантне розміщення бази і парцелята буває викликане тим, що існує антиномія структури і лінійної організації висловлювання. Структура багатомірна, здатна створювати нові "вузли", а лінійний порядок - одномірний. Тому два компоненти не можуть знаходитись в одній позиції. (Л.Теньєр).

Дослідження показало, що в російському та українському поетичному мовленні найчастіше використовується контактний зв'язок.

В дисертаційній роботі проаналізовані різні форми зв'язку між однотипними/неоднотипними опорними (головними) словами бази і ядрами парцелятів. В результаті аналізу були виявлені **послідовний (ланцюжковий), радіальний (векторний) і паралельний види зв'язку**. Контактний зв'язок, оснований на лінійності мовлення, дозволяє виділити послідовну парцеляцію, при якій перший однотипний парцелят пов'язаний безпосередньо з опорним словом бази, а другий - з першим парцелятом. Такий зв'язок однотипного парцелята з опорним словом бази можна назвати також ланцюжковим: *Люди убивают время отрешенно. Пухлые портфели загадочно несут. Убивают собственное время. И чужое* (Р.Рождественский).

У процесі аналізу було виділено паралельний зв'язок, який виникає при наявності двох опорних (або головних) слів бази, двох і більше парцелятів: *Но позвольте! Я это сам умею. Не хуже Вольфа Мессинга - умею. Сам* (Р.Рождественский).

Парцельовані структури можуть бути пов'язані з будь-яким членом речення юнкцією (однорідністю). Аналіз показав, що в російських та українських поетичних текстах переважаючими формами зв'язку є радіальний (векторний) і послідовний (ланцюжковий). У російському поетичному мовленні паралельний зв'язок зустрічається також, але в українській поезії, принаймні, в аналізованому матеріалі він представлений слабо.

Характер опорного слова і пов'язаного з ним парцелята дозволив здійснити **класифікацію структурно-синтаксичних типів парцельованих конструкцій**: з опорним словом підметом, присудком (простим чи складеним), обставиною, додатком, означенням (узгодженим чи неузгодженим).

В усіх названих структурно-синтаксичних типах парцельованих структур виявлені випадки однотипного і неоднотипного оформлення парцелятів стосовно базового речення.

Виділені структури, в яких парцеляти співвіднесені не з одним, а з різними опорними словами у складі бази, які реалізують різні типи зв'язку: Все сделано для встречи. Готово. Учтено. И лозунги, и речи, и пресса, и кино (Р.Рождественский). Наведений приклад демонструє паралельний зв'язок між парцелятами і базовою частиною, тобто в базі - два опорних слова 1) Все, до якого відносяться дистантно розміщені парцеляти: лозунги, речи, преса, кино; 2) сделано - готово, учтено.

Встановлено, що парцеляти, як і підрядні речення, містять певний згусток смислу, інформацію, суттєву не лише для окремих компонентів бази, а й для всього базового речення. Виходячи з цього, в роботі розглянуті конструкції з прислівними і прифразовими парцелятами. В ролі таких парцелятів можуть виступати вигуки, частки, які мають (або не мають) опорного слова в базі: 1) Недомогания, ау! Ау! (Р.Рождественский). 2) Груз этой площади давит тяжело. Вот (Р.Рождественский). У науковій граматиці такі речення визначаються термінами "ущербні речення" або слова-речення.

Аналіз структури парцельованої частини простого речення показав, що російські і українські парцеляти-відповідності відображають властивості спорідненості слов'янських мов. Особливо це виявляється у сфері синтаксису, де спостерігаються не лише загальнослов'янські, але й індоєвропейські традиції: здатність речення вицленяти вищі та нижчі одиниці та їх включення; здатність членів речення, сегментів, до пермутації (переставленням); членування висловлювання на смислові блоки. Всі ці явища мають місце як в російському, так і в українському синтаксисі простого речення, зокрема в реченні з парцелятом.

При розгляді структурно-семантичних типів парцельованих конструкцій були виявлені також деякі відмінності їх функціонування в російському та українському поетичному мовленні. Так, наприклад, у парцельованих конструкціях з опорним словом - підметом, простим дієслівним присудком, багато представлених в російській і українській поезії, в українських поетичних текстах переважають іменні складені присудки та їх парцеляти. В парцельованих структурах з опорним словом-додатком в базовому реченні (вони активно функціонують в обох мовах) в ролі парцелятів частіше виступають непрямі додатки. В українських текстах випадків парцеляції прямого додатка небагато. Незважаючи на те, що в українському та російському поетичному мовленні приклади парцельованих структур з опорним словом - обставиною нерідкі, все ж частіше обставину можна виявити в ролі парцелята, який поширює присудок - головне слово. В російських та українських поетичних текстах рідко зустрічаються парцельовані конструкції з опорним словом-означенням.

Відмінності зіставляваних синтаксичних одиниць (парцелятів) виявляються й на рівні їх оформлення: так, неоднотипні скріплювачі диференціюють російські та українські

поетичні тексти; розрізняються довжина та кількісний склад парцельованих одиниць. Російські тексти представлені більшою різноманітністю видів парцелятів, ніж українські.

Аналіз структури парцельованої частини складного речення дав можливість представити його з точки зору граматичного і смислового оформлення. Констатовано, що властивість сегментації структури характерна і на рівні складного речення. Його членування ґрунтується на особливостях зовнішнього (структурного) і глибинного синтаксису (на смислі речення). Ця властивість речення і націленість автора на парцеляцію дозволяють виділити не тільки окремі члени речення в ролі парцелятів, але й цілі речення.

В складних реченнях лінія мовленнєвого розриву, як правило, проходить між базовим реченням будь-якого типу і парцельованою сурядною чи підрядною частинами речення, тому мовленнєве членування збігається з мовним, граматичним. Між частинами складного речення з парцельованими структурами зберігаються загальносинтаксичні відношення.

Відзначено, що здатність до парцеляції у різних типів складних речень неоднакова. Вона залежить від обумовленості частин, мотивованості, семантичної самостійності, самодостатності. Наприклад, слабка мотивованість і граматичний зв'язок бази і парцелята притаманні складносурядній структурі. Тому в ролі парцелятів дуже рідко виступають частини складносурядного речення. Вони звичайно сприймаються читачем як автосемантичні прості, у зв'язку з чим в російських та українських поетичних текстах випадки парцеляції складносурядного речення одиничні. Наші висновки в цьому відношенні збігаються з висновками інших дослідників, які вивчали явище парцеляції на матеріалах художньої прози та публіцистики.

Більш сильна залежність між базою і парцелятом - у складнопідрядному реченні. Парцельована частина складного речення скоординована з базовою структурою, граматично залежить від неї і звичайно композиційно не відрізняється від непарцельованої конструкції. Як одиниці мовної системи непарцельоване і парцельоване речення зіставні. В дисертаційній роботі класифікація парцельованих підрядних частин складного речення проводиться за типами підрядних речень. Її основою послужила класифікація системи складних речень, розроблена в "Русской грамматике - 70". Нами встановлено, що в російських та українських поетичних текстах парцельовані структури, утворені на основі підрядних частин складнопідрядного речення, зустрічаються нечасто.

В базовій структурі складного речення функціонує опорне слово, головне слово, опорне і головне словосполучення, опорне і головне речення. Таким чином, речення, як і парцеляти - члени речення, можуть носити прислівний і прифразовий характер. У функції опорного слова базової структури може виступати відповідний до типу підрядного речення член речення, виражений за допомогою іменника, прикметника і

інших частин мови: Я благодарю судьбу с ее прямыми сроками за то, что было солнечно. За то, что было ветрено (Р.Рождественский). Головним компонентом бази (головним словом) може виступати будь-який член речення, але найчастіше ним буває підмет чи присудок. Він і створює смисловий і граматичний вузол, який мотивує структуру і семантику парцельованого підрядного речення: Скажи, что повзрослел. Что нездоров (Р.Рождественский). В роботі виділені парцеляти, відповідні підрядним реченням типу означальних (випадки використання їх в поетичному мовленні обох мов рідкісні), з'ясувальних, займенниково-співвідносних (із співвідносним - вказівним словом), а також обставинних. Серед обставинних підрядних речень відзначені такі парцельовані види: способу дії, міри та ступеня, порівняльні, місця, часу, причини, наслідку, цілі, умови, поступки. В російських текстах зустрічаємо лише поодинокі приклади підрядних часу. В українських - підрядні часу використовуються значно частіше. В українських текстах багато парцельованих підрядних причини, наслідку, однак не дуже часто використовуються підрядні умови, характерні для російських текстів. В російській поезії помічено часте використання парцельованих підрядних способу дії, порівняльних і менше підрядних причини і наслідку.

В аналізованих російських та українських поетичних текстах були виявлені парцельовані структури, в яких парцеляти синкретизують значення різних членів речення.

В роботі аналізуються також випадки комбінування парцелятів різної структури - членів речення і частини складнопідрядного речення, які відносяться до однієї бази. Як засвідчує матеріал, подібні конструкції більш уживані в російській поезії.

Аналіз структури парцельованої частини складного речення дозволив виділити ще одну властивість російської та української поетичної мови - створювати довгі асоціативні ряди. Для цієї мети авторами використовуються радіальні зв'язки супідрядних однорідних підрядних, пов'язаних з опорним чи головним словом бази. Такий зв'язок парцелята в простому чи складному реченні з опорним або головним словом бази робить парцелят будь-якого типу текстотвірним засобом.

Послідовний (ланцюжковий) зв'язок в парцельованому складному реченні і в російських, і в українських поетичних текстах спостерігався значно рідше.

У другому розділі - "Функції парцельованих конструкцій" - виділені, розглянуті й описані функції аналізованих структур.

Дослідження парцельованих конструкцій в російському і українському поетичному мовленні ХХ ст. показало, що парцеляція - явище багатофункціональне. У поетичному тексті парцельовані структури виконують різноманітні функції. На основі проведеного аналізу і враховуючи існуючі в лінгвістичній літературі класифікації парцельованих конструкцій нами був виділений ряд їхніх функцій різного рівня, пов'язаних як зі смислом висловлювання, так і з логіко-граматичними і прагма-

комунікативними відношеннями між базою і парцелятом, з ритмомелодичною структурою всього висловлювання.

Зокрема в даній дисертаційній роботі були виділені такі функції: **I. Функція повідомлення (смыслоутворююча)**. Ця функція в парцельованих реченнях виражена шляхом розчленування висловлювання на сегменти з метою актуалізації окремих смислових центрів. При цьому було встановлено своєрідний розподіл функцій: основну думку, денотативне значення, виражає базове речення. Різного ж роду вторинні, сигніфікативні значення, які доповнюють, іноді дещо змінюють смисл основного висловлювання, виражають його парцеляти: 1) Ти не спустієш, хатонько, хата, Де нас рослили батько і мати, Ти на вітрах не розвієшся, Ти добрим словом посієшся. Бо в хаті тій - піл, як світи, широкий і добра селяньська піч. Бо в хаті тій голубами линули роки і звучала нам батьківська річ (Л. Забашта) 2) И погружался мир во тьму. И сквозь его видения Являлась женщина ему. А может только тень ее (А. Деметьев). У складі смыслоутворюючої функції були виділені випадки: 1) розширення, поглиблення змісту базового речення в парцеляті. Досліджуваний матеріал показав, що як в російській, так і в українській поезії в більшості випадків розчленуванню, де парцелят грає роль поширювача інформації бази, підлягають складнопідрядні речення з підрядними мети та причини, які детермінують, мотивують зміст бази; 2) винесення найбільш значимої інформації в парцелят; 3) оформлення в парцеляті недомовленості чи затемнення інформації; 4) заповнення інформації за рахунок припущень, сумнівів мовця. 5) Інформація може являти собою короткі, уривочні фрази, "рване мовлення", яка оформляє парцеляти, ніби показуючи процес формування, складання основної думки ліричного героя.

II. Логічна функція. В роботі був розглянутий ряд логічних законів, які сприяють формуванню мовлення з парцелятами: 1) Закон достатнього обґрунтування, відображений в особливій лаконічній формі підсумку - парцелята: То щасні зорі. Бо Збулось Загадане, Намріяне (П.Воронько). 2) Закон тотожності із властивістю неможливості підміни тези. Цей закон логіки сприяє появі парцелятів - точних повторів, повторів-синонімів, а також дозволяє мовцю вводити деталізацію, аргументацію чи уточнення, пояснення описуваного предмета, художнього простору і т.п.: 1) Спочатку все. З азів (І.Драч). 2) Отказываюсь от плохого. От мыслей и от чувств плохих (М.Львов). 3) Закон відмінностей продукує: а) розчленування (квантифікацію) в парцеляті суб'єкта і об'єкта, названих в базі: Я молчу. Все перепуталось. Правда. Ложь (Р.Рождественский); б) відношення пересічення між опорним словом бази і парцелятом; в) відношення виключення, диз'юнкції, які викликають особливу позаположеність непоєднуваних, здавалося б, понять, названих в базі і парцеляті: Здесь: стоп. Конец истории! Провал... (Е.Винокуров). Ці відношення - одні із найпоширеніших як в російських, так і в українських поетичних текстах, які є логічною основою для ряду

художніх прийомів: метафори, уособлення, оксюморона і т.п.; д) відношення контрадикторності (протирічливості).

III. Продуктивною для російської та української поетичної мови є прагма-комунікативна функція парцелятів, яка виражається у впливі закладеної в парцеляті інформації на читача (слухача) і сприяє набуванню контекстуального смислу.

В роботі розглянуті приклади, коли метою, установкою (інтенцією) мовця в комунікативному акті з парцелятом є створення загальної картини описуваної ситуації (часу, місця, умов, причини здійснення дії): Ой світи ж ти, ясна зоре! То на поле, то на море, То на ті високі гори, Де Максим гуля (П.Воронько); опис образу учасника подій (але не учасника комунікативного акту). При цьому використання парцелятів створює статичне, динамічне (пов'язане з включенням фактору часу), градаційне, асоціативне (нерідко метафоричне) нарощування образу: Я был солдат. Мальчишка. Новичок! (Евг.Винокуров). Було відзначено, що парцеляти, які формують асоціативне нарощування образу, як правило, виражені релятивними структурами, порівняльними, зіставними зворотами і под.: Ну и калоши. Точно с людоеда (Б.Пастернак). Були виділені також приклади, в яких образ учасника подій представлений за допомогою порівняння чи зіставлення з іншою особою: Ну, от и все. Одплатеться природа. Їй стане легше, певно. Як мені (Л.Костенко)

IV. Аналіз російських та українських поетичних текстів дозволив виділити парцеляти, які виконують емотивну функцію, представлену двома різновидами: експресивно-емоційною і емоційно-оцінною. Було встановлено, що вираженню експресивно-емоційної функції парцелятів сприяє винесення лексичних повторів з окличною інтонацією за межі основного речення, які, в свою чергу, можуть передавати цілу гаму почуттів: сум, гнів, обурення, захоплення, здивування - тим самим посилюючи емоційне напруження висловленого в базовому реченні: 1) Подивляться нам в очі люди, Подивиться нам в очі час... Нехай же соромно не буде Нікому з нас. Нікому з нас! (В.Коротич). 2) Я вспомнила, когда, в приливе муки, Ты письма сжечь хотел moi... Сжечь!.. Ты!.. (И.Северянин). Емотивна функція звичайно виражається парцеляцією означень: Шли от него лучи, - Жаркие струны по снегу. Три восковых свечи - Солнцу - то! Светоносному! (М.Цветаева). 2) Зірвати вишню. Першу. Первісткову (І.Драч). Експресивна, виразна, уточнююча функція парцелятів стосовно базового речення також може досягатись шляхом особливого підбору однокорінних слів або семантично тотожних слів, елементів одного семантичного поля, антонімів і т.п., коли кожен парцелят ніби розвиває думку бази, оформлює її сенсорну семантику: А у степу ж ні гаю, ні ліщинки. То крякне крук, то коник заірже. Спеклося літо. Спека. Ні дощинки (Л.Костенко).

Парцеляти, які виконують емоційно-оцінну функцію акцентують увагу на позитивній чи негативній оцінці повідомлення: Они говорили странно, Поступали

странно. Нелепо. Неумно. Неясно (Р.Рождественский). Було встановлено, що вираження парцелятами оцінки пов'язано з використанням різноманітних формальних засобів: лексичних, семантичних, граматичних.

V. Спостереження дозволили прийти до висновку про те, що парцеляція впливає і на ритм віршованого мовлення. Введення парцелятів може сприяти уповільненню чи прискоренню темпу висловлювання, служити для створення ефекту динамічності характеристики дії. Виходячи з цього в роботі розглядаються ритмомелодичні функції парцельованих конструкцій. Відзначено, що уповільненню темпу мовлення сприяє збільшення кількості парцелятів і пауз між ними, використання в ролі парцелятів дієприкметників з характерним лексичним значенням: 1) Дворец пустеет. Гаснут этажи. Один. Другой. И, наконец, последний (И. Бродский). 2) Він грав не так. Але не міг не грати. Іще раз. Шел Востанне... І згасав (Л.Костенко). Функція уповільнення темпу може межувати з елементом висновку: За нами в бегстве слепли Косые капли. У плетня Меж мокрых веток с ветром бледным Шел спор. Я замер. Про меня (Б.Пастернак).

Привертають до себе увагу парцельовані конструкції з однорідним і неоднорідним рядом парцелятів, в яких є „інтонаційно обманні“ фінали, коли базове речення містить чи припускає зупинку (закінчення) дії, але ряд парцелятів ще і ще раз викликає понижену інтонацію кінця. При цьому в кожному парцеляті існує вершинне підвищення наголосу на комунікативно значимому слові, яке співпадає з логічним наголосом: 1) Сонце на небі, як свічка в зеленій сумії, Поломеніло. Все живе ховалося. Шезло. Принишло (І.Драч). 2) Рубильник стужи Был включен так резко, Что шар земной не ощутил беду. Жизнь замерла. Ни выдоха. Ни всплеска... (Л.Татьяничева).

Прискорення/уповільнення темпу розвитку дії у парцельованих структурах досягається за рахунок парцелятів-ситуантів, які або розвивають дію, або передають її ритм чи його затухання. З цією метою авторами використовуються парцеляти з характерним лексичним наповненням і емпізи.

IV.В процесі аналізу встановлено, що парцеляція, як ресурс експресивного синтаксису, здійснює стилістичну установку автора на прагма-естетичну сторону повідомлення. Виділена в роботі стилістична функція передбачає включення до складу парцелятів відповідно забарвленої лексики: високих, книжно-поетичних слів; знижених, розмовно-фамільярних, просторічних; народно-поетичних. Крім цього, застосовуються різні словотвірні засоби, які також формують склад парцелята. Були помічені випадки, коли парцеляти, сформовані за рахунок нейтральної лексики, надавали висловлюванню іронічного відтінку.

Відомо, що парцеляція як стилістичний прийом пов'язана з розмовним мовленням, завдяки чому можлива стилізація тексту під розмовну мову. Цьому сприяє також використання в парцелятах слів із зменшувальними суфіксами, різних фамільярних звертань, ідіом, властивих розмовному стилю: Тарася же казав: „Ось у Лої

Був бій! Наших душ висота! А це лиш на раз прикурити. Дивізійка польова пливла Додому, на фронті побита. При Лої - ото, брат, діла!" (П.Воронько).

Виконуючи стилістичну функцію, парцеляти можуть виступати і як засіб автокомунікації мовця: От непонятной хандры Изнываю... Надо бы попросту сесть и подумать! Надо бы ... Надо бы... Не успеваю! (Р.Рождественский).

В аналізованих поетичних текстах були виділені випадки, коли базове речення має декілька парцелятів, що виконують різні функції стосовно нього. Це явище визначаємо як синкретизм функцій: Толкуют рекламы дерзкие, конкретные как меню. Развешанные, как неводы. Издеваясь, дразня, дерзя (Р.Рождественский). В наведеному прикладі перший парцелят - развешанные, как неводы - виконує прагма-комунікативну функцію асоціативного нарощення образу, а другий - логічну (функцію діз'юнкції парцелята стосовно бази).

У заключній частині роботи підведені підсумки дослідження, сформульовані теоретичні висновки.

Основні положення дисертації викладено в публікаціях:

1. Папіна А.Ф., Зверева О. С. Структура парцельованих частин простого речення // Вісник Київського університету. Історико-філологічні науки. - 1992. - №5. - С. 104-110.
2. Зверева Е.С. Функции парцеллированных конструкций // Проблемы анализа текста: Сб. науч. ст. - Харьков:Изд-во Харьковск. гос. пед. ун-та, 1994. - С. 20-23.
3. Зверева Е.С. Логическая функция парцеллированных конструкций в поэтических текстах // Русский язык и литература в учебных заведениях. - 1997. - №5. - С. 11-14.
4. Зверева О.С. Функціонування парцельованих та приєднувальних конструкцій в українській та російській публіцистиці // Сб. тез наук. конференції „Актуальні питання мовознавства у світлі праць О.О.Шахматова. - К.: Вид-во Київськ. держ. пед. ун-ту, 1994. - С. 55-56.

Зверева О.С. Функціонування парцельованих конструкцій у сучасному російському поетичному мовленні. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук із спеціальності 10.02.02 - російська мова. - Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 1998.

В роботі досліджуються структурно-граматичні особливості парцельованих конструкцій, функціонуючих в російському поетичному мовленні (у зіставленні з українським). Автором описані взаємовідносини парцелята з базовим реченням і

форми зв'язку між ними, виділені і проаналізовані функції парцельованих структур в сучасних російських та українських поетичних текстах, виявлені їх типологічні властивості.

Ключові слова: парцельована конструкція, парцельоване речення, базове речення (база), парцелят, опорне слово, головне слово, однотипність/неоднотипність.

Zvereva E.S. Функционирование парцелированных конструкций в современной русской поэтической речи. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.02 - русский язык. - Национальный педагогический университет им.М.П.Драгоманова, Киев, 1998.

В работе исследуются структурно-грамматические особенности парцелированных конструкций, функционирующих в русской поэтической речи (сопоставлении с украинской). Автором описаны взаимоотношения парцеллята с базовым предложением и формы связи между ними, выделены и проанализированы функции парцелированных структур в современных русских и украинских поэтических текстах, обнаружены их типологические свойства.

Ключевые слова: парцелированная конструкция, парцелированное предложение, базовое предложение (база), парцеллят, опорное слово, главное слово, однотипность/неоднотипность.

Zvereva L.S. Functioning of the parcelling constructions in modern Russian poetic speech. - Manuscript.

The structural-grammatical peculiarities of the parcelling constructions, functioning in Russian poetic speech (in comparison with Ukrainian) are being investigated in this thesis.

The interrelations between the parcelling and the basic sentence and the forms of connections between them are described by the author; the functions of the parcelling structures in modern Russian and Ukrainian poetic texts are distinguished and analyzed. Their typological peculiarities are discovered.

Key words: parcelling constructions, parcelling sentence, basic sentence (base), parcelling, basic word, main word, of the same type/not of the same type.

Підписано до друку 17.12.97р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк.1.0, Обл.-вид. арк. 0,8.
Наклад 100. Зам. 335.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86

